

להתרפאות בדברי תורה

מִן הַגֵּאֵב דְּהַרְבֵּי אֲשֶׁר וַיֵּס שְׁלִיט"א

במה ששאל לדעתי במנהג כל העולם כולו שאומרים תהלים לרפואת החולים, דלכאורה מנהג זה נסתר מדברי הרמב"ם שאסור להתרפאות בדברי תורה, אבאר בזה את הנלענ"ד

כתב הרמב"ם בפי"א מהלכות עבודה זרה הי"ב

הלוחש על המכה וקורא פסוק מן התורה, וכן הקורא על התינוק שלא יבעת, המניח ספר תורה או תפלין " על הקטן בשביל שישן, לא די להן שהן בכלל חברים ומנחשים אלא שהן בכלל הכופרים בתורה. שהן עושין דברי תורה רפאות גוף, ואינן אלא רפאות נפשות שנ' ויהיו חיים לנפשך. אבל הבריא שקרא פסוקין "או מזמור מתהלים כדי שתגן עליו זכות קריאתו וינצל מצרות ונזקים הרי זה מותר

הרי לן שאין לומר מזמורי תהלים אלא על הבריא שלא יחלה אבל לא על החולה שיתרפא ואף כאשר כוננו איננה בדרך סגולה אלא שתגן עליו זכות קריאתו, וצ"ע על מה סמכו העולם לומר תהלים על החולים שיתרפאו

וביותר תמוה המנהג שאומרים פסוקי תהלים בתמניא אפי' (פרק קי"ט) לפי שם החולה, שהרי אמירה זו ודאי בדרך סגולה היא דמצד זכות הקריאה אין בין פסוקים אלה לפסוקים אחרים, וע"כ קבלה בידנו שיש סגולה באמירת פסוקים על שם החולה, וקשה דעושה דברי תורה רפואת הגוף וזה אסור כמבואר ברמב"ם

אמנם נראה שמאז ומקדם נהגו לומר פרקי פסוקי תהלים בדרך סגולית, דבהרבה ספרי תהלים נדפס לפני כל פרק ופרק למה הוא מסוגל, וסגולות אלה מיוסדות לרוב על הספר שימוש תהלים שנדפס לראשונה בשנת שי"ב ויש שייחסו ספר זה לרב האי גאון, והחיד"א הביא ספר זה לשבח בשם הגדולים וכתב בשם הרשב"א שספר זה מקובל על כל הגדולים (ערך שימוש תהלים במערכת הספרים). ובדרך זו סידר החיד"א בעצמו את כל פסוקי התהלים כולם לפי אותיות הא' ב', וכתב שיש סגולה באמירת התהלים בסדר זה. ועוד מצינו בספר תורת השלמים להחיד"א סימן כ' סדר לימוד לרפואת החולה המבוסס על תורה, נו"כ, משנה, גמ' וזהו, עי"ש

וכל זה לכאורה פלא לפי המבואר בדברי הרמב"ם הנ"ל

והנה מקור דברי הרמב"ם במסכת שבועות ט"ו ע"ב

רבי יהושע בן לוי אמר להו להני קראי וגאני. היכי עביד הכי והאמר ר' יהושע בן לוי אסור להתרפאות בדברי תורה. להגן שאני, ואלא כי אמר אסור דאיכא מכה אי דאיכא מכה אסור ותו לא והתנן הלוחש על המכה אין לו חלק לעולם הבא הא איתמר עלה א"ר יוחנן ברוקק שנו לפי שאין מזכירין שם שמים על "הרקיקה

ומכאן שאסור להתרפאות בדברי תורה ולא התירו אלא להגן. וכבר הקשו התוס' מהמבואר בשבת (ס"ז ע"א) לאישתא צמירתא לימא הכי וירא מלאך ה' אליו, ותירצו דמשום סכנה מותר. ולכאורה נראה מדבריהם דאין היתר בסגולה זו אלא במקום סכנת נפשות. ואפשר דאכן לא נהגו לומר תהלים אלא בחולה שיש בו סכנה ועדיין צ"ע

ועיין עוד בעירובין (כ"ו ע"א) דמושיבין ישיבה על פתחו של תלמיד חכם שחלה, וברש"י שם פירש "שלא יהא רשות למלאך המות ליכנס שם". הרי שהתירו לחולה להשתמש בזכות התורה שתגן עליו

אמנם נראה דאין זה אלא להגן עליו, שלא יכנס מלאך המות ליטול נפשו אבל לא התכוונו בסגולה זו כדי לרפאותו.

ועיין עירובין (נ"ד ע"א) "החש בראשו יעסוק בתורה" ובמהרש"א שם הקשה מהא דשבועות דאסור להתרפאות בדברי תורה, ותיירץ בשתי דרכים. א: אין איסור אלא בדרך לחש אבל לא בדרך תלמוד כאשר בזכות התורה יתרפא מחוליו. ותיירץ זה לכאורה אינו מתיישב לשיטת הרמב"ם, כמבואר. ב: אין כונת הגמ' שיעסוק בתורה כדי שיתרפא מכאבו אלא כונתם לעסוק בתורה כדי שמיחוש הראש לא יחמיר לכדי מחלה, וכמבואר בגמ' שם דלהגן עליו מותר, עי"ש

ולמדנו מדברי המהרש"א בתירוצו הראשון דאף לחולה מותר להתרפאות ע"י זכות תלמוד תורה

ועיין עוד במאירי שם בשבועות שכתב ליישב קושית התוס' משבת ס"ז "ולוי נראה שאין זה אלא כעין תפלה והבטחה שתבא לו ישועה מתוך גודל הצרות כמו שיעוד במשל הסנה שהוא רמז לאומה השפלה שהיתה שם בוערת באש צרות המלך ההוא ואינה כלה בידו, הא כל שאומר בדרך לחש אסור". הרי שרק בדרך לחש אסור אבל בדרך תפלה מותר

.הרי לן דלדברי המאירי מותר בדרך תפלה ולדברי המהרש"א מותר בדרך תלמוד

והנה אף שלא מצינו מן הראשונים שיחלוק להדיא על שיטת הרמב"ם וידחה דבריו ובר פלוגתיה הראב"ד ונושאי כליו סתמו ולא פירשו, נראה דמ"מ פליגי בזה הראשונים. ובשו"ת הרשב"א ח"א סימן תי"ג האריך מאד בסוגיא זו וכתב שהוא נכון בענין זה, אך כתב להקל בכמה פנים. וגם בדברי המאירי חזינון שהקיל אף לחולה בדרך תפלה

ונראה דהרמב"ם לשיטתו אזיל דנקט שם בהלכה י' דגדר חובר חובר הוא כל המשתמש בלחשים בכל תחום שהוא. ולשיטתו נתקשה בהא דשבועות דאסור להתרפאות בד"ת, והלא בדרך לחש אסור בכל דבר וענין ולא רק להתרפאות מחליו בד"ת, אלא אף להתרפאות בלחש של הבל והבאי אסור, ולא רק להתרפאות אסור בלחש אלא אף בכל דבר תועלת בגוף. וע"כ צ"ל לשיטתו דבד"ת יש דין מיוחד דאסור להתרפאות אף בזכות תלמוד תורה שלא בדרך לחש

אך לשיטת רש"י (דברים י"ח י"א) דאיסור חובר חובר אינו אלא במי שלוחש כדי לקבץ עליו חיות השדה, מסתבר דמה שאמרו דאין מתרפאין בדברי תורה היינו בדרך לחישה, ולשיטתו אין כל מקום ומקור לחדש דאסור להתרפאות בד"ת בדרך תלמוד או תפלה אלא מסתבר טפי דלא אסרו אלא בדרך לחישה בלבד

וכיון דאתינא להכי נראה עוד דמותר להתרפאות בד"ת אף בדרך סגולה כגון בשימוש תהלים ובתמניא אפי' וכדו' דכיון דאין כאן לחש אלא תפלה ושבח להקב"ה ותלמוד תורה מה בכך שלפי המסורה יש פרקים ופסוקים שיש בהם סגולה מיוחדת, לא אסרו חכמים אלא לעשות תורה פלסתר ולומר פסוקי תורה בדרך לחש בלבד, ודו"ק בכ"ז

ולולי דמסתפינא הוי אמינא יתירא מזו דאף הרמב"ם לא נתכוין לחדש דמה שמותר לבריא אסור לחולה דבאמת קשה להבין מה בין בריא לחולה דכיון שעושה סגולה מד"ת לעניני הגוף ותועלתו ובאמת אין התורה אלא רפואת הנפש, מה בין להגן על הבריא או לרפאות את החולה

אלא הרמב"ם פירש כונת הגמ', דבזמניהם היו לוחשים על המכה, וכך היו מטפלים בחולים, לחשו על מכותיהם כדי לרפאותם אך לא היו לוחשים כלל להגן על הבריא וכנראה שאין הלחש מועיל להגן על הבריא, וזה שאמרו חז"ל דאין מתרפאין ע"י ד"ת בדרך לחש, אך מותר לתלמוד תורה בדרך תלמוד ולקרוא מזמורי תהלים בדרך תפלה להגן על הבריא. סוף דבר אין בין בריא לחולה, ובדרך לחש אף בבריא אסור

ובדרך תפלה אף לחולה מותר, וזו כונת הרמב"ם. ונמצא לפי דרכנו דאף לשיטת הרמב"ם מותר ללמוד תורה לרפואת החולה וכן לקרוא תהלים בדרך תפלה לרפואתו, ודו"ק בכ"ז

והנה המאירי בסנהדרין צ' ע"א סתם כדברי הרמב"ם אלא שהוסיף בסוף דבריו דמותר לבריא לקרוא כדי שתגן עליו זכות הקריאה כיון שזה דרך תפלה. ונראה מדבריו ראייה לדברינו שהרי אף בחולה הרי זה דרך תפלה, ואדרבה דרך החולה להתפלל שהקב"ה ישלח לו רפו"ש ומצווים אנו להתפלל על החולים (עיין מנחת אשר במדבר סימן כ"ג), וכיון שכל ההיתר אינו אלא משום שזו דרך תפלה מה בין בריא לחולה. וע"כ דבחולה הוי בדרך לחישה ובבריא מיירי בדרך תפלה, ודו"ק בזה

ושוב ראיתי שכבר נחלקו בזה הבית יוסף והפרישה ביו"ד סימן קע"ט דהב"י כתב דבמה שאסור לקרוא על התינוק שלא יבעת צ"ל דכל תינוק הוי כחולה לענין זה דבבריא הרי מותר, הרי שפירש את דברי הרמב"ם (שהובאו בטור) כפשוטן דלבריא מותר ולחולה אסור, אך הפרישה כתב שם אף לשיטת הרמב"ם דאינו אסור אלא בדרך לחש, אבל בזכות הקריאה מותר אף לחולה, ע"ש. ולפי"ז צ"ל דהו"א דלחש מד"ת מותר ועדיף משאר לחשים ולפיכך קמ"ל בשבועות שם דאסור להתרפאות בד"ת אף לשיטת הרמב"ם דכל הלחשים הוי בכלל חובר חבר, אמנם בדברי רש"י בסנהדרין (ק"א ע"א ד"ה ואפילו) מבואר להדיא דאסור להתרפאות אפילו בזכות הקריאה ע"ש, ודו"ק בכ"ז

ב

ועיין עוד מש"כ החינוך במצוה תקי"ב לאחר שביאר איסור חובר חבר כשיטת הרמב"ם

ואולי בני תקשה עלי בהא דגרסינן בשבועות בפרק ידיעות הטומאה (ט"ו ע"ב) שיר של פגעים בכנורות ונבנלים, ואומר יושב בסתר עליון עד כי אתה ה' מחסי (תהלים צ"א), ואומר ה' מה רבו צרי עד לה' הישועה (שם ג'), ופירוש פגעים, כלומר שאמירת אלו המזמורים תועיל לשמור מן הנזקין, ואמרו בברכות רבי יהושע בן לוי מסדר להו להני קראי וגאני, ואין הדבר חלילה דומה לענין חובר חבר שזכרנו, וכבר אמרו זכרונם לברכה (שם) על זה אסור להתרפאות בדברי תורה, אבל הזכירו לומר מזמורים אלו שיש בהם דברים יעוררו הנפש היודע אותם לחסות בה' ולהשים בו כל מבטחו ולקבוע בלבבו יראתו ולסמוך על חסדו וטובו, ומתוך התעוררות על זה יהיה נשמר בלי ספק מכל נזק. וזה שהשיבו בגמרא בענין זה, פריך התם והיכי עביד רבי יהושע כן והאמר רבי יהושע אסור להתרפאות בדברי תורה, ואמרו להגן שאני. "כלומר לא אסרה תורה שיאמר אדם דברי תורה לעורר נפשו לטובה כדי שיגן עליו אותו הזכות לשומרו

הרי לן שיטתו דכל ההיתר לומר פסוקי תהלים וכדו' להגן אינו אלא בדרך תפלה והתעוררות ואותה ההתעוררות ועבודת הלב היא שתגן עליו

אמנם נראה אף לשיטתו דהאומר פסוקים אלה ללא כונת הלב ולא התעורר בלבו כלל, מ"מ לא עבר עבירה כיון שאמר פסוקים אלה לשם התעוררות ולא שהפסוקים לכשעצמן יגנו עליו וירפאוהו, אף שבפועל לא התעורר. ודו"ק בזה

ועוד חידוש מצינו בזה במאירי שבת (ס"ז ע"א) שכתב עוד דרך ליישב קושית התוס' איך אמרו לומר פסוק להתרפאות מאישתא צמירתא. "אפשר שלא נאמר אלא כשעיקר רפואתו מן התורה, אבל כאן הרי "הוא מונה הרבה דברים בזולת הזכרת אותן המקראות

וכונתו ברורה דלא אסרו אלא כשהוא לוחש וקורא פסוקים ואינו עושה השתדלות בדרכי הרפואה אבל כשהוא משתדל בדרך הטבע ומבקש מזור לנפשו מותר אף להתרפאות בסגולת התורה, ודו"ק

והנה ידוע שהט"ז היה לומד תורה לרפואת החולים, וכ"כ הגר"ח מוולאז'ין ברוח חיים עמ"ס אבות פרק א' משנה א', וכך נהגו מהרא"ל צונץ ועוד מגדולי ישראל, וע"כ דנקטו להלכה דאין האיסור אלא בדרך לחישה ולא כאשר כונתו שבזכות ת"ת יזכה לרפו"ש כנ"ל

אמנם באמת אין ראיה מהנהגתם דכבר נתבאר בדברי הרמב"ם שם וכן בשו"ע יו"ד קע"ט ס"ח דבמקום סכנה שאני ומותר להתרפאות בדברי תורה וכ"כ התוס' בשבועות כנ"ל

ג

ועוד חידוש גדול מצינו בזה ברבינו יונה עמ"ס ברכות (ג' ע"א מדפי הרי"ף) שכתב לבאר למה הקשו בגמ' על ר' יהושע בן לוי שאמר שיר של פגעים לפני שינתו ממה דאסור להתרפאות בד"ת ולא הקשו כן במה דאמר ריב"ל דמצוה לקרוא קר"ש על מטתו, "מפני שאלה הפסוקים אינו אומר אותן לעולם לשם חובה והם של שמירה ונראה כמו שמתרפא בדברי תורה אבל בקר"ש שדרך הוא לאמרו לשם חובה אינו נראה "כמתרפא בדברי תורה

ולמדנו דאיסור זה תלוי בכעין מראית עין, דכל שנראה כמתרפא בד"ת אסור, וכל שאינו נראה כמתרפא בד"ת אין בזה קפידא. ולשיטתו נראה דאין כל חשש איסור באמירת תהלים לרפואת החולה כיון שרגילים אנו לומר תהלים תדיר. אמנם באמירת תהלים לפי אותיות שמו של החולה שאין רגילים לעשות כן אלא לחולים בלבד, או באמירת היה"ר על החולים לאחר אמירת התהלים לכאורה יש איסור לשיטתו

אך כבר נתבאר לעיל דבמקום סכנה לכו"ע שרי

ד

הנה מנהג רבים בזמנינו להניח את הספר הקדוש נועם אלימלך תחת למראשיתה של יולדת כסגולה, ודבר פלא ראיתי בשיעורי הגרב"ד מקמניץ שנדפס לאחרונה ובהקדמה לספר כתוב שפ"א צוה להניח את הספר בית אהרן תחת ראשו של חולה כסגולה. ולכאורה אסור לעשות כן שהרי זה דומה למש"כ הרמב"ם שם וכ"ה בשו"ע יו"ד סימן קע"ט סעיף ט' דאסור להניח ס"ת או תפילין על מיטת תינוק שנבעת או כדי שיישן עי"ש, ולכאורה הוא הדין והוא הטעם גם בני"ד, וצ"ע

אמנם נתבאר לעיל דבמקום סכנה כ"ז מותר ואפשר דכל המנהג שנהגו להקל בזה אינו אלא במקום סכנה, ודו"ק בכ"ז

כי הוא חייכם ואורך ימיכם

קרבים אנחנו לחג השבועות, ליום הנשגב והנפלא של קבלת התורה. ועלינו להתכונן ליום נשגב זה, מהו ההכנה הראויה ליום שבו ניתנה תורה לישראל

ראשית דבר להפנים ולהבין שאין חיים אלא תורה, "כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים" (דברים ל"ב מ"ז), "וחיי בעלי חכמה ומבקשיה בלא תלמוד כמיתה חשובין" (רמב"ם פ"ז מהל' רוצח ה"א), וכך "אומרים אנו בכל יום ויום "כי הם חיינו ואורך ימינו ובהם נהגה יומם ולילה

צא ולמד מדברי התנא הגדול רבי עקיבא בן יוסף בברכות (ס"א ע"ב)

פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שלא יעסקו ישראל בתורה. בא פפוס בן יהודה ומצאו לרבי עקיבא שהיה מקהיל קהילות רבים ועוסק בתורה. אמר ליה עקיבא אי אתה מתיירא מפני המלכות. אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה, לשועל שהיה מהלך על גב הנהר וראה דגים שהיו מתקבצים ממקום למקום, אמר להם מפני מה אתם בורחים, אמר לו מפני רשתות שמביאין עלינו בני אדם, אמר להם רצונכם שתעלו ליבשה ונדור אני ואתם כשם שדרו אבותי עם אבותיכם, אמרו לו אתה הוא שאומרים עליך פקח שבחיות לא פקח אתה אלא טפש אתה, ומה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה. אף אנחנו עכשיו שאנו יושבים ועוסקים בתורה שכתוב בה כי הוא חייך ואורך ימך כך, אם אנו הולכים "ומבטלים ממנה על אחת כמה וכמה".

כל זמן שאנו עוסקים בתורה במקום חיותנו אנחנו, אך אם חלילה נפרוש ממנה, משולים אנו לדג שעלה ליבשה, שכיון ש"יבש בו כסלע" שוב אין תקוה ושארית

רגילים אנו לקרוא סיפור מרגש זה משחר ילדותנו, ומשום כך אין אנו מתבוננים בו כראוי. הלא דברי השועל לדגים "רצונכם, תעלו ליבשה ונדור ביחד כשם שדרו אבותי עם אבותיכם" תמוהים הם, וכי מתי דרו אבות השועל ואבות הדגים ביחד ביבשה, והלא אפילו בשעת המבול נשארו הדגים בים ולא היו בתיבת נח. לכאורה היה להם לדגים להטיח בפני השועל לא זו בלבד שטיפש אתה אלא אף שקרן אתה, שהרי באמת מעולם לא דרו אבות השועל ואבות הדגים ביחד, כי הם אינם יכולים לדור ביחד, אלה חיות ים ואלה חיות יבשה, מקום חיותו של השועל הוא מקום מותם של הדגים, גבולות חלק ה' בעולמו וכל אחד וחיותו הוא

אכן נראה שכוונת השועל היתה לטשטש את ההבדל בינו לבין הדגים ולומר שאחרי כל השוני יש בכל זאת נקודת שיתוף ביניהם וא"כ יכולים הם להסתגל לחיים שונים ממה שהורגלו בו. אך הם עונים לו טעות היא בידך, ההבדל בינינו הוא הבדל של מהות, יצורים שונים בתכלית אנו וממקור אחר נחצבים חיינו, מעולם לא היתה לא תהיה ולא שייכת כלל נקודת שיתוף בינינו, אתה מהיבשה יונק את חיותך ואנו ממימי הנהר יונקים את חיותנו ו"מה במקום חיותנו אנו מתיראין במקום מיתתנו על אחת כמה וכמה". וכך גם אנו עם בני ישראל אין לנו חיות וקיום אלא בים התלמוד, בין כתלי בית המדרש, שם נולדנו. כאשר פקחנו את עינינו לראשונה במעמד הר סיני ראינו את משה רבינו ושני לוחות הברית בידיו ורק שם מקום חיותנו הוא.

וכך אומרים לנו בכל דור ודור, כל דור ולשונו, כל תקופה וסגנונה, "תעלו ליבשה ונדור ביחד כשם שדרו וכו'" למה לא תהיו ככל העמים, ככל אנשי הקידמה הנאורים, תפרשו קצת מאהלי שם מבתי המדרש "ונדור ביחד כשם שדרו אבותינו". ותשובתנו נחרצת, מעולם לא דרו אבותיכם ואבותינו יחד, יצחק וישמעאל, יעקב ועשו, אחים היו, אך נפרדים דרכיהם, אם הימין ואשמאילה, אם השמאל ואימינה, אנו אין לנו קיום אלא בתורתנו ובתי מדרשה

ב

אמנם לא כל הלומד תורה ועוסק בה ימצא בה חיים, אלא תנאי יש בדבר. וכך אמרו בירושלמי (פאה ב', שבעות ג', שבת י"א, סוכה י"ח וכתובות נ"א) "אימתי היא חייכם בזמן שאתם יגיעם בה". רק יגיעת התורה היא הנותנת לאדם חיות מן התורה

ומהי יגיעה זו, זאת יש ללמוד מן הבבלי בשבת (פ"ח ע"ב) שם אמרו התורה סם חיים היא למיימינים בה וסם המות למשמאילים בה, הרי שגם בבבלי אמרו חז"ל דלא לכולם התורה היא סם חיים אלא למיימינים בה בלבד, וכתב שם רש"י "למיימינים בה, עסוקים בה בכל כחם וטרודים לדעת סודה". הרי דיש שני פנים ביגיעת התורה, יגיעת הגוף ויגיעת השכל. מחד "עסוקים בה בכל כחם", הרוצה לחיות חיי תורה צריך לעסוק בתורה בכל כחו, אך לא די בעמל הבשר והגוף, בנוסף לו "טרודים לדעת סודה" התורה צריכה להטריד את דעת האדם ולהפריע למנוחתו, אז ורק אז תהיה לנו התורה סם חיים

ונראה דרש"י לשיטתו בקידושין (ל' ע"א) "ושננתם לבניך שיהיו דברי תורה מחודדים בפיו, חזור עליהם ובדוק לעומקן". ונראה ברור לענ"ד דשתי אלה כנגד שני היסודות שבדברי רש"י בשבת, חזור עליהם כנגד עסוקים בה בכל כחו, ובדוק לעומקן כנגד טרודים לדעת סודה

כך היא דרכה של תורה וכך עלו ונתעלו כל גדולי התורה, בעמל ההתמדה השוברת גוף, ביושבם על תלמודם יום יום, שעה שעה, רגע רגע. ובעמל השכל והנפש, "אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה" בהיותם טרודים לדעת סודה של תורה

ויגיעת התורה איננה נחלתם של גדולי התורה בלבד, אלא של כל עם ישראל, פוק חזי מה שאמרו בירושלמי סוף מסכת ברכות (פ"ט ה"ה)

אמר רבי אלעזר מה התינוק הזה צריך לינק בכל שעה שביום כך כל אדם שבישראל צריך ליגע בתורה "בכל שעות שביום

"כי הוא חייכם ובדבר הזה תאריכו ימים"